

Basa Pista balladája

A balladának mind ez ideig azt az egy, valószínűleg kopott, töredékes szövegét ismerjük, amit 1914-ben LAJTHA László gyűjtött a Szilágyi megyei Diósadról.¹ Egy rövid, alig féloldalas közleményben ő foglalkozott a ballada történeti háttérének feltárásával is.² LAJTHA szerint a ballada hőse az a Basa István lehetett, akiről Kis Bálint adatai és népballadánk útmutatása alapján megállapítható, hogy 1657-ben, a lengyel hadjáratban elesett.³ Ezt a megállapítást a későbbi kiadások és interpretációk kritikai megjegyzés nélkül vették át, illetve – hogy pontosabban fogalmazzak – egyesek elértették vagy félremagyarázták, mások pedig úgy mondták ugyanazt, mintha vele vitatkoznának.⁴ Mivel LAJTHA pár soros közleménye nem foglalkozik a ballada és a történeti Basa István kapcsolatának érdemibb bizonyításával, idézett véleményét sem a balladahős személyére, sem a ballada keletkezési idejére vonatkozólag nem tekinthetjük bizonyítottnak. Annál is inkább nem, mivel Kis Bálintnak a zabolai Basa család származásrendjét megállapítandó adatait⁵ – éppen a szóban forgó Basa István és testvére, Tamás tekintetében – a későbbi módszeresebb genealógiai kutatás kétségbe vonta.⁶ SÁNDOR Imre egyenesen megkérdezi, hogy „honnan meríti adatait” Kis Bálint, amikor azt állítja, hogy Basa István és testvére Tamás, II. Rákóczi György lengyelországi háborújában veszítették életüket.⁷ Ő ugyanis nem hogy erről nem tud,⁸ de adatok hiányában az említett testvérpárt a genealógiai táblán sem tudja elhelyezni. Mindezek alapján úgy érezzük, hogy LAJTHA feltevését a ballada hősenek kilétét és a ballada keletkezési idejét illetően felül kell vizsgálni.

Azt, hogy a ballada a háromszéki zabolai *Basa* család valamelyik István nevű tagjával van kapcsolatban, érdemileg nem lehet vitatni. Nem lehet

azért, mert noha a *Basa* vagy *Bassa* családnév a XVII–XVIII. századi Erdélyben sem egyedülálló,⁹ mindazonáltal a ballada szövegéből, valamint a vonatkozatható korabeli források adataiból és nem utolsósorban abból a körülményből, hogy a ballada egyetlen példányát a Déshez közel fekvő Diósadról ismerjük, egyértelműen arra lehet csak következtetni, hogy a ballada hőse a zabolai Basa családhoz tartozott.¹⁰

SÁNDOR Imre a családban két *István* nevű embert ismer, akik közül valójában csak az egyiket, Basa Tamás fia Istvánt, Péter és Tamás testvérét tudja identifikálni. A másik Istvánról, aki 1708-ban Désen Szőcs János özvegyétől, Alvinczi Erzsébettől házhelyet és földeket vásárolt, csak feltételezi, hogy a család valamelyik ágának későbbi leszármazója, róla azonban ezen az egy adaton kívül egyebet neki sem sikerült kiderítenie. Az előbbi, Tamás fia Istvánról viszont nemhogy többet tudunk, de egyenesen olyan dolgokat is, amelyek a balladával közvetlenül kapcsolatba hozhatók. Indokolt tehát, hogy személyével behatóbban foglalkozzunk, és tisztázzuk azokat a tévedéseket, amelyeket a rá vonatkozó kutatások elkövettek.

Ez a Tamás fia István LAJTHÁnak sem kerülte el a figyelmét, de hogy mégsem vette gyanúba, annak az az oka, hogy őt e személy tekintetében a ballada is meg a szakirodalom is, hogy úgy mondjam, félrevezette. A ballada azzal, hogy a történetést Rákóczi bujdosásához és Lengyelországhoz kapcsolja – ezzel látszólag kirekesztve annak lehetőségét, hogy a hőst a Báthori és Bethlen Gábor korában élt Basa Istvánnal azonosítsa –, a szakirodalom meg azáltal, hogy a forrásoknak Basa Istvánra vonatkozó adatait sorozatosan tévesen értelmezte, és összekuszálta. SÁNDOR Imrének a zabolai Basa családról írt genealógiájában¹¹ pl. KÁLLAY Ferencre,¹² illetve végső soron KEMÉNY JÁNOS *Önéletírására*¹³ hivatkozva azt olvasta, hogy Basa Tamás fiai közül István és Péter latrok voltak, Báthori Gábor életére törtek, amiért is Istvánt Bethlen Gábor Temesvárott felakasztatta, Pétert pedig a Dunába vetették.¹⁴ Mindez persze nem így igaz, mert Bethlen Gábor Basa Istvánt nem a Báthori Gábor ellen tervezett széki merényletben való bűnrészessége miatt végeztette ki, s nem 1610-ben és nem is Temesvárott, hanem mint látni fogjuk, Basa István életútja egészen másként alakult. LAJTHA kritikátlanul átvette a történeti szakirodalom téves állításait, és ennek alapján nyilatkozik úgy, hogy „a népballada adatai nem vonatkozhatnak sem az 1610-ben fej- és jószágvesztésre ítélt Basa Istvánra, sem arra a másik Basa Istvánra, akiről csak annyit tudunk, hogy 1708-ban Désen birtokokat vásárolt”.¹⁵

A félreértést egyrészt KÁLLAY Ferencnek homályos Kemény-interpretációja okozta,¹⁶ másrészt pedig az, hogy a Báthori-ellenes összeesküvés ítéleteit SÁNDOR Imre és LAJTHA is úgy értelmezték, mintha azoknak minden vonatkozását végre is hajtották volna. Kemény János, aki Erzsébet nevű testvére révén sógorsági viszonyban volt a Basa fivérekkal,¹⁷ közelről is jól ismerte életüket, sorsuk alakulását. Amit tehát *önéletírásában* róluk elmond, az mindenféleképpen hitelesnek tekinthető. Íme a vonatkozó rész: „Mindaddig azért ekképpen veszedelmezett az erdélyi állapot, és volt német iga alatt Magyarország is, mígnem Isten Bocska Istvánt támasztotta váradi kapitányságból, ki Erdélyből exstirpálta az németséget, és török segítségével, melyben Bethlen Gábor ifiú uri korában cooperált, török közé futván, az hová az ország sok uri és főrendek is confugiáltak, s maradtak meg német ellen, ki Tömösvárott, ki több helyekben is; az holott is az fejedelemséget offerálták volt Bethlen Gábornak, de némely erdélyi urak, főrendek közül, többek közt egy Szilvási Boldizsár igen nevezetes ember, okos ember is impediálta, hogy ne acceptáltassék, melyért azután holtig disgratiájában lőn, noha személyében nem bántotta; mely akkori állapotban ugyan el is akarták veszteni sicarius által, végezvén felőle maga házában háló inasával Basa István nevővel, mely az oda fel említett sógoromnak Basa Tamásnak bátyja volt, de lator, másik bátyja hasonló lator áruló ember vala, Bassa Péter, mindenik pópista ember, de elfajultak; mert mind atyjok jámbor becsületes ember volt, mint öccsök, az említett Tamás evangelicus jámbor ember. Az nevezett Basa Istvánnak árultatását és veszedelmére való factiót Basa Istvánnak inasa, Páris Pál detegálta volt, kiért jó ura is vala Bethlen Gábor, Basa Istvánt pedig sok esztendőig nem bántván, végtére anno 1623. német ellen való hadi expeditiókor, edictum lévén az földnek lakosainak élésén kívül egyéb javaitól megfosztatások ellen, szegény emberek köntösi találtatának nála, s az régi bünt az az alkalmatosság újítván, Kéménd nevű helynél Esztergom tájékán felakasztatá. Péternek széjjel való praktikája az fejedelemnek constálván, és csak contemnálnván, egykorban ugyan meg is mondotta vala: szabad jüvése, menése lenne árulkodni, az hol akarja; ez indulgentiával abutálnván, többi közt egykor Budára szökék, és ott veték az Dunába.”¹⁸ – KÁLLAY ezt a nagyon egyértelmű és világos előadást úgy értelmezi és adja tovább, mintha a Basa testvéreknek a Bethlen Gábor ellen tervezett merénylet miatt kellett volna halállal lakolniuk, és mintha Istvánt emiatt végezték volna ki, nem Kéméndnél, mint KEMÉNY mondja, hanem Temesvárott. SÁNDOR Imre és nyomában LAJTHA pedig, mivel egyikén sem ellenőrizték KÁL-

LAY állítását, még ennél is tovább mennek. KÁLLAY torzítását úgy bonyolítják, hogy Basa Istvánt a Báthori Gábor elleni 1610-es Kendy-féle összeesküvésben való részvételéért végeztette volna ki Bethlen Gábor.¹⁹ KEMÉNY *Önéletírásának* idézett részében, bár más kontextusban, valóban említi Temesvár nevét, és beszél a Bethlen Gábor ellen tervezett merényletről is, ugyanakkor félreérthetetlenül azt mondja, hogy Basa Istvánt rablásban, illetve fosztogatásban való vétség miatt 1623-ban Kéménd falu mellett akasztották fel. Tény, hogy ugyanazt a Basa Istvánt már korábban, a Báthori Gábor elleni sikertelen merényletben való közreműködéséért a beszercei országgyűlés is halálra ítélte;²⁰ ezt az ítéletet azonban sohasem hajtották végre. A bűnösök ugyanis, ahogy neszét vették, hogy Kornis Boldizsár főlovásza, Török János kényszerű helyzetben elárulta tervüket, szétugrottak, és mielőtt a fejedelem bosszúja lecsaphatott volna rájuk, kimenekültek az országból. A következő nap (1610. március 25.) összeülő országgyűlés tehát távollétükben hozta meg az ítéletet.²¹ Bethlen Gábor, a fejedelemségben Báthori utóda, később már csak azért sem állhatott bosszút elődje ellenségein, így Basa Istvánon sem, mert köztudott, hogy két évre rá maga is osztozott Kendyék sorsában. Őt, aki a széki merénylők elleni beszercei határozatoknak, akkor mint a fejedelem bizalmas híve, értelmi szerzője volt, az 1612-es nagyszebeni országgyűlés Báthori parancsára szintén proscibrálta, úgyhogy életét mentendő, ismételten török földre kényszerült menekülni.²² Amikor Báthori meggyilkolása (1613. okt. 27.) után ő lett Erdély fejedelme, nemhogy üldözte volna a tervezett széki merénylet tervezőit, de a következő év tavaszán kivizsgálta az ügy hátterét,²³ az emigrációban lévő vádlottaknak amnesztiát adott.²⁴

Basa Istvánnal persze neki más volt a kapcsolata. Ha hinni lehet Kemény Jánosnak, úgy a Székely Mózes halála (1603. júl. 17.) utáni zűrzavaros időkben több erdélyi főemberrel, köztük a még ifjú Bethlen Gáborral együtt, Basa István is török földre menekült, és itt az emigrációban Bethlennek belső inasa lett. Mint erről Mikó Ferenc is beszámol, az emigrált erdélyi urak egy része az alig 23 esztendőes Bethlen Gábort már ekkor fejedelemmé választotta.²⁵ Más részük viszont nemcsak hogy ellenezte jelölését, de többen egyenesen az életére törtek. Amint néhány év múlva a széki merénylet előkészítésében a két főrendező, Kendy és Kornis mellett Szilvási Péter játszotta a főszerepet, úgy most a Bethlen elleni factióban Szilvási Boldizsár volt a felbujtó.²⁶ Basa Istvánnak mindkét esetben a végrehajtásban szántak feladatot.²⁷ Bethlen Gábor fejedelmi mivoltában sem bosszulta meg ellenségeinek ezeket az el-

lene elkövetett gazságait, mindössze kegyeiből vette ki őket.²⁸ Basa Istvánt is mindaddig élni és futni hagyta, míg újabb bűneivel végleg meg nem pecsételte saját sorsát. Megfogására és kivégzésére, mint láttuk, az 1623-as második hadjárat ideje alatt elkövetett rablásai, fosztogatásai szolgáltatták az okot.

Bethlen Gábor levelezéseiből tudjuk, hogy a kitűnő politikai érzékkel bíró fejedelem már az első hadjárat megindításakor mennyire ügyelt arra, hogy seregei a pacifikált területek lakosságát, urat és jobbágyot egyaránt, életükben és vagyonukban kíméljék, erőszakoskodással, rablással a föld lakóit ne háborgassák. Okulva Bocskai hajdúinak példáján, már a kezdet kezdetén „ország törvényével” toroltatta meg az ilyen kilengéseket és atrocitásokat.²⁹ Basa István, mint ezt Kemény idézett előadásából tudjuk, szegény embereket rabolt ki, holmijaikat megtalálták nála, és ezért kellett Kéméndnél bitón meghalnia. Lehet, hogy ha korábbi bűnök nem terhelték volna a lelkét, a fejedelem, mint volt belső emberének, talán megbocsátott volna, így azonban nem volt számára kegyelem.

Kivégzését az 1623-as második hadjárat közepére tehetjük, ugyanis Bethlen hadserege élén ekkor járhatott csak Kéménd táján. A fejedelem augusztus vége felé indult ki Erdélyből: szeptember 2-án Debrecenben, 10-én Kasán, 21-én pedig már Szendrőn van.³⁰ Innen a már korábban csatlakozott török hadakkal Rimaszombat felől a putnoki völgyön ereszkedik le Fülek alá, ahová 28-án érkezett meg.³¹ A várat, mivel azt Bosnyák Tamás komolyan védelmezi, nem ostromolja meg,³² hanem az Ipoly völgyén gyors menetben továbbvonul nyugat felé.³³ Október 4-én a coari táborból keltezi levelét,³⁴ 14-én pedig már Nagyszombatban van. Hogy a közben eltelt tíz nap alatt merre haladt és hol tartózkodott, azt sajnos adatok hiányában nem tudjuk pontosan rekonstruálni. Minden valószínűség szerint végigment az Ipoly völgyén, és a kéméndi révnél kelt át seregével a Garamon. Itt, Esztergom felett egyesülhetett a késve érkező Ibrahim pasa csapataival is, amelyről szeptember 28-án Fülekről keltezett levélben még úgy ír, hogy „az bosznai basa nagy haddal már nem messze vagon”,³⁶ és rátérve a nyitrai hadi útra, Érsekújvár–Sempte irányában haladt tovább Nagyszombat felé. A hadjárat végén, visszafelé már nem ezen az útvonalon jött, hanem Nagyszombatból Galgócson, Nyitrán, Verebélyen át a Garam-völgyén vonult téli szállására, Besztercebányára,³⁷ kb. azon az útvonalon, amelyen 1620. szeptember elején Besztercebányáról hozta seregét Nagyszombat alá.³⁸ Mindezek alapján Basa István kivégzését október 4-ike és 14-ike közé tehetjük, közelebbről 8–10. tájára, mert feltehető-

en ekkor tartózkodhattak az erdélyi hadak Kéménd körzetében. Lélektanilag is érthetőbb, ha a fejedelem a hadjárat elején alkalmaz ilyen példamutatóan szigorú büntetéseket, a fegyelem megszilárdítása érdekében, mint a hadjárat végén, amikor egyrészt a hidegtől elgyötört seregei amúgy is sokat szenvedtek,³⁹ másrészt tekintetbe véve csak ennek a háborúnak is borzalmas kilengéseit, egyszerű ruhanemű-tolvajlást ilyen dermesztő hideg időben halállal büntetni erkölcsileg sem lett volna méltányos.

Kérdés ezek után, hogy a ballada valóban erről a dicstelen véget ért Basa Istvánról keletkezett-e, avagy a hős neve később véletlenül kapcsolódott egy eredetileg más fogantatású szüzséhez, valahogy úgy, mint pl. Szűcs Marcsa,⁴⁰ Káver (Kádár) Katalin⁴¹ és más ismertebb balladai nevek kontaminálódtak már korábban vagy később kialakult szerkezetekkel. A félreértést eddig is főleg az okozta, hogy a szöveg a történet Rákóczi bujdosásához, Lengyelország határához kapcsolja, és azt sejteti, mintha a bujdosó katonát (Basa Istvánt) gyilkosok orvul ölték volna meg. Ebből, mint utaltunk rá, *ORTUTAY* arra következtetett, hogy Basa István a nagy fejedelem katonája lehetett, *LAJTHA* és *VARGYAS* pedig arra, hogy a hős II. Rákóczi György vitéze volt.⁴² Mivel ilyen nevű embert, akinek a halálát a ballada előadásával valamilyen módon azonosítani lehetne, sem II. Rákóczi György, sem a kuruc fejedelem korából nem tudunk kimutatni, a probléma nyitját másutt kell keresnünk. De lássuk előbb a balladát teljes szövegében:

1. Megölték a Basa Pistát,
Fejedelem katonáját,
Út szélin hótan találták,
Lengyelországnak határán.
2. Lengyelországnak határán,
Rákóczinak bujdosásán.
Basa Pistát ott megfogták,
Az életit kioltották.
3. Ékes aranyos dolmányán
Végig ömlött piros vére, –
– Jaj Istenem, jaj, Szűz Márja,
Miért is jöttem bujdosásra?

4. Életimet feláldoztam,
 Vezérim megoltalmaztam,
 Hazám határán megálltam,
 Gyilkosokkal megcsatáztam...

5. Fehér Julis⁴³ hazavárja
 Minden este vacsorára.
 Ne várd Julis, ne várd Julis...⁴⁴

Meggyőződésünket, hogy a ballada jelenlegi formájában valóban a fent tárgyalt Basa Istvánnal áll kapcsolatban, vagy legalábbis az ő bitón elszenvedett halála vált az ének kristályosító magjává, a szövegből vett alábbi megfigyelésekkel tudjuk valószínűsíteni.

1. A szöveg egyértelműen arról vall, hogy Basa Pistát *megfogták* és az *életit* úgy oltották ki. Ez az előadás semmi esetre sem vonatkozhat olyan halálra, amit harc közben szenved el az ember. A harcoló katonát nem fogják meg, hanem levágják vagy agyonlövik. A *megfog* ige a régiségben a vonatkoztatható nyelvi adatok egybehangzó tanúsága szerint mindig elfog, letartóztat, fogságba ejt (*capio*, *prehendo*, *comprehendo*, *deprehendo*) jelentésben fordul elő.⁴⁵ Ez a nyelvi argumentum egymagában is perdöntő lehetne a tekintetben, hogy a balladahős nem ellenséggel vívott harcban esett el.⁴⁶
2. A halál módjának minősítésére szolgáló igék is mint a *megölték*, az *életit kioltották* stilisztikailag jobban illenek a kivégzés jelölésére, mint minden más, a meghalásra vonatkozó szinonima. Az akasztásra különösen az utóbbi nagyon találó; az akasztásos halál képzetét az álló gyertya lángjának elkoppintásához tudja szemléletesen közelíteni.
3. Az ének nem mondja meg, hogy kik ölték meg, milyen ellenség vesztette el a hőst. Jóllehet a balladák, s ezek között is főleg a Basa Pista-típusúak, illetve a rendszerint ezek előképűl szolgáló siratók és vallomásos búcsúénekek, mindig pontosan utalnak a hős halálának körülményeire. Amit a negyedik versszakban Basa Pista magáról elmond, ha ugyan valóban az ő életéhez kapcsolhatók ezek a mozzanatok, az minden látszat ellenére sem a halálára vonatkozik, hanem a búcsúénekek hagyományos rekvizituma. Jelen esetben az erőszakos halált elszenvedő hős, akárcsak Bezerédi Imre

a róla szóló búcsúénekekben,⁴⁷ azért említi fel vitézi tetteit (Vezérim megtaláltam, Hazám határán megálltam, Gyilkosokkal megcsatáztam), hogy felhozott bűnei ellenében mentségéül szolgáljanak, illetve inkább csak azért, hogy az utókor előtt a becstelenség vádját magáról elhárítsa. A búcsú- és veszedeleménekek közismert jajgató fordulata is megtalálható a balladában: Jaj Istenem, jaj, Szűz Márja. Ez a sor nemcsak azért érdekes, mert közeli párja (Jaj, édesanyám!) szintén egy kivégzett személy búcsúénekeiből ismeretes,⁴⁸ hanem azért is, mert árulkodik a tekintetben, hogy a hős, aki Szűz Máriához fohászkodik, nem tartozhatott protestáns felekezethez. Basa Istvánról Kemény János mondja, hogy „pálista ember” volt.

4. Akasztásra, kivégzésre utal a balladának az a kitétele is, hogy a hőst *út szélin hótan találták*. Ennek az epikai előadásban szokatlan helymegjelölésnek csak úgy van értelme, ha nem egy közönséges haláleset közelebről meg nem határozható helyére vonatkozik, hanem a helynek, hogy *út szélin* konkrét funkcionális jelentése és jelentősége van. Köztudott, hogy a régebbi korok embere a büntetést nem a bűn jogi konzekvenciájaként fogta fel, hanem az erkölcsi nevelés elrettentő példáját látta benne, mint-hogy a hatóságok is annak szánták. Következésképp az ítéletkihirdetések és az ítélet-végrehajtások (botozás, kaloda, pellengér, kivégzés) mindig a legnagyobb nyilvánosság előtt és a legfrekvenciáltabb helyen (főtér vagy piac) történtek. Az akasztásokat csak nagyon kivételes esetben, a várban vagy városban, rendszerint azonban mindig a falakon kívül, az oda vezető utak mellett, az ún. akasztó-dombokon hajtották végre. Azért itt, mert más kivégzési processzusokkal szemben az akasztott ember hulláját, hetekig, hónapokig nem temették el, s hogy az közvetlenül ne szennyezze a lakott terület levegőjét, a bitófát attól kissé távolabb, de feltűnő és forgalmas helyen állították fel. Szokásban volt, hogy olyan esetben, amikor a bűnöst nem városi hatóság, hanem – nemes emberről lévén szó és főleg hadjáratok idején – királyi, fejedelmi vagy főparancsnoki ítélet marasztalta el, kivégzését a közelben lévő országos utak, átkelőhelyek közelében hajtották végre, ezzel biztosítva az esetnek a nyilvánosságot.⁴⁹ Basa Istvánt is azért éppen Kéménd közelében akasztották fel, mert egyrészt itt volt a Garam alsó szakaszának egyik fontos átkelőhelye, másrészt két országos hadiút, a nyitrai és a lévai is itt, a falu alatt találkozott egymással. Itt láthatták őt erdélyi honfitársai, ismerősei az *út szélin* bitón függeni, és

ők vitték hírét hazájába tragikus halálának. Ha balladánk hőse harcban, csatában esett volna el, mint ezt eddig a szövegből értelmezték, úgy őt bajtársai minden bizonnyal eltemették volna,⁵⁰ ha csata után mindjárt nem is, de később, és nem hagyták volna az *út szélén* temetetlenül hányódni, hogy idegen emberek találjanak rá.

5. A balladának az a kitétele, hogy „*Ékes aranyos dolmányán végigömlött piros vére*” ellentmondani látszik véleményünknek, hogy ti. a hőst felakasztották. Ha nem tudnánk, hogy a jelenlegi ismereteink szerint történelmileg egyedül számba vehető Basa Istvánt valóban bitón végezték ki, a kételkedésnek lehetne némi alapja. Bár ami a ballada állítását illeti – költészetről lévén szó –, annak nem szabad minden esetben konkrét történeti vonatkozást tulajdonítani. Hasonló paradoxonnal más balladában is találkozunk. A *Basa Pistáéval* majdnem azonos balladai szituációt mutat *Barna Péter* tragédiája. Őt is megfogták, felakasztották, és neki is ugyanúgy „*vérrel virágozott a testi ruhája*”, mint Basa Pistának:

Kár volna még nekem a fán megszáradni,
Lobogós gyolcsgatyám szélnek bocsátani.
Szép sarkantyús csizmám szélnek összeverni,
Fekete két szemem hollónak kivájni.

.....

Nem jó föld ez pajtás, nem jó itten lakni,
Mert a szegény legényt *meg* szokták itt *fogni*.
Szegény Barna Péter gyolcs inge, gatyája,
Vérrel virágozik a testi ruhája.⁵¹

6. Annak, hogy az ének Rákóczi bujdosásához és Lengyelországhoz kapcsolja Basa István halálát, több magyarázata lehet.

a) Az egyik az, hogy idő múltával a Basa Istvánról szóló ének eredeti struktúrája átrendeződött, más igényekhez idomulva egyfajta bujdosó-ének lett belőle. A régiebb szerkezet egyes nyomjelző elemei (*Basa Pista, megfogták, út szélén hótan találták*) beépültek – mint láttuk, eléggé ellentmondásosan – az új szerkezetbe, ahol egy másik vitézi sira-
tőének elemeivel kontaminálódtak. Ez utóbbi ének esetleg keletkez-

hetett II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata után közvetlenül, vagy később bármikor, de kapcsolódhatott az 1657 nyarán történt felső-magyarországi lengyel betöréshez is.⁵² Lengyelországnak, a lengyel ellenségnek azonban nem feltétlenül kell konkrét jelentést tulajdonítani a balladában. Erdély számára II. Rákóczi György hadseregének lengyelországi veresége és az utána következő tatár fogság hosszú ideig olyan tragikus jelentőséggel bírt, mint az anyaországnak a Mohácsata, vagy a Mohácsi-vész.⁵³ Ez a szomorú élmény annyira belevésődött az erdélyi ember tudatába, hogy az ellenség képzetét, illetve az ehhez kapcsolódó egyéni és országos tragédiákat később is önkéntelenül ezzel az eseménnyel és Lengyelországgal asszociálta.

- b) Elképzelhető továbbá, hogy a balladának ilyen mozzanatai és elemei, mint *Rákóczi, Lengyelországnak határa, életemet feláldoztam, hazám határán megálltam, gyilkosokkal megcsatáztam* – a legendás hírű váradi hős, Rákóczi László siratójának emlékét őrzi. A róla szóló ének fennmaradt három változata ugyanis szintén szekundér szerkezetből deriválódott, és elemeiben egy másik balladával, a *Dancsuj Dáviddal* mutat rokonságot. Az eredeti struktúra itt is igen korán széteshetett, és a név egy korábbi epikus szerkezet elemeit vonzotta magához. Rákóczi László, akiről tudjuk, hogy mint Sáros megyei főispán a magyar-lengyel határvidéken garázdálkodó rablóknak, gyilkos haramiáknak rettegett üldözője volt,⁵⁴ méltán mondhatta magáról búcsúénekében, hogy *Életemet feláldoztam, Hazám határán megálltam, Gyilkosokkal megcsatáztam. A megáll* ige is ebben a kontextusban inkább vonatkoztatható helytállásra, vagy még inkább kötelelességteljesítésre, mint egy konkrét ütközetben tanúsított vitézi magatartásra.
- c) Basa István halála körülményeinek ellentmondásos balladai előadására végül a harmadik magyarázat az lehetne, hogy az előadottakkal ellentétben mégis feltételezzük, hogy a ballada minden részében, ha hézagos előadásban is, de valós mozzanatokot őrzött meg a hős életéből. Tehát ha Basa István nem is Lengyelország határán halt meg, de vitézi ténykedéseinek valami köze mégis lehetett ehhez a helyhez, illetve a Rákócziakhoz. Ebből a szempontból nézve a kérdést, csak egy epizódyszerű esemény jöhet számításba, ami ugyancsak Bethlen Gáborhoz, annak 1618-as első hadjáratához kapcsolódik. Mint ez tör-

ténetileg ismert, a fejedelem azért volt kénytelen felhagyni Bécs ostromával, mert tudomására jutott, hogy Hommonai György, régi ellensége és vetélytársa, mintegy tízezer főnyi lengyel martalóc, zsoldos haddal a Beszkideken beütött Magyarországra, és Bethlen hátvédserégét, amit I. Rákóczi György vezényelt, Sztropkónál, közel a lengyel határhoz, teljesen szétverte (1618. nov. 22.).⁵⁵ A balladának fentebb idézett sorai: *Vezérim megoltalmaztam, Hazám határán megálltam*, stb. vonatkozhatnak egy ilyen veszített ütközetre is. *A gyilkosokkal megcsatáztam* kitétel is utalhat arra, hogy nem vitézi ellenféllel, hanem martalóc, gyilkos népséggel szemben állt helyt a hős.⁵⁶ Ha adatok birtokában bizonyítani lehetne, hogy I. Rákóczi György seregében a hajdúkon kívül erdélyi csapatok is harcoltak, továbbá, hogy ezekkel együtt Basa István is részt vett ebben az akcióban, úgy a balladának szinte minden mozzanatát kétséget kizáróan tudnánk azonosítani. Így azonban csak feltevésekre és következtetésekre szorítkozhatunk.

No de a ballada népköltészet, és nem Tinódi-szerű históriás ének, s így sohasem lehet minden elemét történetileg számon kérni és identifikálni. Amit fejtegetéseink alapján a *Basa Pista* balladáról végső soron mint konkrétumot megállapíthatunk, az az, hogy a korábbi felfogással ellentétben, Basa Istvánt Bethlen Gábor statáriális úton végeztette ki 1623 őszén, és a kivégzésre utaló nyomok a róla szóló balladából kielemezhetők. Továbbá, hogy az ő tragikus halála vált erjesztő magjává annak a balladai struktúrának, amely közel háromszáz év alatt, változatok hiányában ma már ellenőrizhetetlen úton, de feltehetően más epikus szerkezetekkel is ötvöződve, alakult olyanná, amilyen.⁵⁷

JEGYZETEK

- 1 Muz. F. 2342 b. Kiad. BARTÓK–KODÁLY 50. sz. 71–72.
- 2 LAJTHA L. 1928, 48.
- 3 Uo. 48.
- 4 ORTUTAY Gy. 1948, 195. – Ezt írja: „Ez a balladánk is jellegzetesen népi szövegezésével és még töredékesnek tetsző, de teljes egészét adó befejezésével a kuruc idők emlékét idézi.

LAJTHA László kimutatja: A „Basa Pista” népballada történeti háttere (Zenei Szemle, 1928: 48.) c. tanulmányában, hogy a ballada melódiájában egészen a XVII. századig nyomon követhető, a szövege csak később kapcsolódhatott hozzá.” – LAJTHA persze a balladahős kilétének történeti vizsgálatán túlmenően se a dallam, se a szöveg koráról és a kettő öszszekapcsolódásáról nem mutat ki semmit, nem is beszél erről, és SZABOLCSI Bence is, akire ORTUTAY másodsorban hivatkozik, csak annyit mond, hogy „könnyen elképzelhető, hogy a dallamok, melyeket a legújabb gyűjtés Árgirus, Kádár István, Basa Pista históriájának szövegeivel kapcsolatban hozott felszínre, valóban ezeknek a szövegeknek eredeti XVII. századi melódiái”. SZABOLCSI (1931, 294.) Ennek ellenére ORTUTAY még későbbi kiadásában is úgy interpretálja a balladát, hogy „dallama XVII. századi melódiáinkhoz, a szöveg a kuruckori bujdosókhoz kapcsolódik”. (ORTUTAY 1955, 355.) Más kiadások a kuruckori származtatással polemizálva vagy csak azzal ellentétben a balladát II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratához kapcsolják, de anélkül, hogy Lajtha cikkére csak utalnának is. (CSANÁDI-VARGYAS 1954, 492.; – SCHRAM 1955, 152.; – ORTUTAY 1968, 767.)

- 5 Kis B. 1892, 132–133.
- 6 SÁNDOR I. 1906, 17.
- 7 Uo.
- 8 Való igaz, hogy a hadjátról szóló elbeszélő források Basa Istvánt és testvérét, Tamást sehol sem említik. (KEMÉNY János: Ruina exercitus ... 1959, 361–368.; – ENYEDI István 1862, 219–316.; – PERITYVITY HORVÁTH Kozma 1862, 1–83.; – RHÉDEY László gróf 1855, 288–234.; SZALÁRDI János 1853, 297–329.; lásd még LUKINICH Imre 1912, 93.) Az a Basa Tamás, aki ebben a háborúban a háromszéki nemességet vezette, és aki Kemény Jánossal fogságba is esett, a szóban forgó Basa testvéreknek KÁLLAY Ferenc és Kis Bálint téves állítása szerint apja, SÁNDOR Imre szerint valószínűen csak rokona volt. (Vö. Kis B. 1892, 133.; SÁNDOR I: 1906, 17.)
- 9 Vö. NAGY I. 1857, 212–214.
- 10 SÁNDOR Imre szerint ennek a családnak egy tagja települt át valamikor a XVII. század végén, vagy éppen 1708-ban Désre, és ott a családnak egy szinte máig nyúló ágat alapította meg. (SÁNDOR I. 1906, 18.)
- 11 Uo. 14.
- 12 KÁLLAY F. 1829, 226–227.
- 13 KEMÉNY J. 1856, 25–26.
- 14 LAJTHA L. 1928, 48.; – Vö. SÁNDOR I. 1906, 14.
- 15 LAJTHA L. uo.
- 16 A két Basa fiverről a következőt írja: „*Basa Tamás*. Három szék Főkapitánya és Tanács Úr 1642-ben. Basa Tamás – Mondja Kemény János Históriajában – Evangelicus és jó Ember volt, de testvére Péter és István Latrok Bethlen Gábor életére törekedtek, míg nem Temesváron felakasztatta Bethlen Gábor Istvánt, Pétert pedig a Dunába vetették. – *Basa István*. Tamás testvére, többekkel öszve esküdt Báthori Gábor megölésére és 1610-ben

- 25-dik Martii a' Besztterzei gyűlésén megbélyegeztetett; azután mint fellyebb láttuk csúfosan hólt meg." (KÁLLAY F. 1829, 226–227.)
- 17 Kemény Erzsébet a fent említett Basa Tamásnak, István és Péter testvéröccsének volt a felesége. (Vö. Sándor 1906. 17.)
- 18 KEMÉNY J. 1959. 83–84.
- 19 SÁNDOR I. 1906, 14.; – LAJTHA L. 1928, 48.
- 20 A vonatkozó rész az országgyűlés határozatából: „Azért kegyelmes urunk, hogy a mi ártatlanságunkat és felségedhez való hűségünket declaráljuk és egyéb országok előtt a factum miatt reánk következő infamiát és méltatlan való gyalázatos nevet eltöröljük és hogy megtetszenék az is, hogy ilyen infandum crimennek nem mi országul hanem csak néhányan voltak okai, Kendi Istvánt, Kornis Boldizsárt, Senyei Pongrácot, Kereszturi György deákot, Torma Györgyöt és Basa Istvánt alioquin etiam iurus ordine convictos crimen laese maiestatis incurrisse per hocque in nota perpetuae infidelitatis, amissione scilcet capitis et universorum bonorum tam suorum quam liberorum uxorum et fratrum indivisualium bonis salvis permanentibus, proprietatisque eorum convinci debere illendőnek ítéljük lenni és országul communibus votis et paribus suffragiis unanimi consensu nullo nostrorum dissentiente serenitatis vestrae proditores pronuncáljuk.” (SZILÁGYI S. 1880, 173–174.)
- 21 Az összeesküvők közül mindössze hármat fogtak el, illetve végeztek ki: Kornis Györgyöt menekülés közben még a helyszínen ölték meg, Kolozsvári János fejedelmi jogügypigazgatót harmadnapra a beszttercei kapunál akasztották fel, Kornis Boldizsárt pedig, akiből előbb részletes vallomást csikartak ki, júl. 4-én Kolozsvár főterén fejezték le. A konspiráció értelmi szerzője, Kendy István kancellár, a Báthori Zsigmond elleni összeesküvésben részt vett és kivégzett Kendy Sándor fia, Kassára, Kornis Zsigmond Moldvába és onnan Magyarországra, a többiek: Sennyei Pongrác, Kereszturi György, Torma György, Kovacsóczy István, Borbély János, Szilvási Péter, Sarmasági Zsigmond és Basa István is, részben ugyane, részben a törökhöz menekültek. (Vö. SZILÁGYI 1880, 33–34.; – SEPSI LACZKÓ M. 1858, 125.; – SZILÁGYI S. 1867, 84–85., 95.; – DEÁK F. 1876, 470–485.; – ANGYAL D. 1896, 29–35.)
- 22 KEMÉNY J. 1959, 87.; – SZEKFŰ GY. 1929, 41–42.
- 23 A szemtanúk vallomásait az eredeti jegyzőkönyvek alapján ismerteti DEÁK F. 1876.
- 24 Kendynek nemcsak az utód fejedelem bocsátott meg, ami a körülményekből ítéletően érthető, hanem a közben meggyilkolt Báthori Gábor özvegye is. A korabeli közvéleményt is megdöbbsentette, mikor 1618-ban az öt éve özvegy fejedelemasszony volt férje legnagyobb ellenségének lett a felesége. Sepszi Laczkó Máté írja erről krónikájában: „1618. 9. maji Kendy Istvánnak Báthori Gábornéval Bódogkőben menyegzői lakodalmok leve. Eleget csudálák ezt az emberek, hogy Kendy István Báthori Gábornak árulója volt és halála után a felesége mégis hozzája mene.” (Sepszi L. M. 1858, 180.) – Báthori Gábor későbbi gyilkosait ezzel szemben a fejedelem törvényesen halállal büntette. (Vö. SZILÁGYI S. 1867, 287–288.)

- 25 HIDVÉGI MIKÓ F. 1863, 163.
- 26 Szilvási Péternek a széki merénylet előkészítésében vitt szerepére lásd: DEÁK F. 1876, 475–476. – Boldizsár, aki Péternek talán unokatestvére, de mindenképpen közeli rokona volt, 1603-ban Bethlen Gáborral és másokkal együtt szintén a törökhöz menekült és az emigráció egyik vezére lett. (Vö. NAGY I. 1857, 727–730.; – HIDVÉGI MIKÓ 1863, 163.) Kemény ugyan nem vádolja őt a gyilkosságra való felbujtással, de az, hogy Bethlen ellenségei közül az emigrációban egyedül őt említi név szerint, okot ad ennek feltételezésére.
- 27 A Basa családnak ez a generációja hírhedt imposztorokból állhatott, mert Báthori Gábor meggyilkolásában (Nagyvárad, 1613. okt. 27.) ténylegesen is közreműködött egy Basa János, a fejedelem zászlótartója, aki alkalmasint II. Basa Péter fia Jánossal, István unokatestvérével azonos. (Vö. SZEPESI L. M. 1858, 141.; – SZILÁGYI S. 1867, 285.; – SÁNDOR I. 1906, 17.)
- 28 SZEKFŰ Gy. 1929, 60.
- 29 Érdemes e tekintetben idézni abból a levélből, amit az első hadjárat ilyen jellegű tapasztalataival kapcsolatban Illésházy Gáspárnak írt 1619. szept. 30-án: „Mint viselték magokat a Szécsy uram hadai Ngd. írásából értem, kin mennit búsulok, én ezt Kgdnek meg nem írhatom, mert bizony non in eum finem vöttem vala fel ezt az expeditiót, hogy szegény Bocskai fejedelem idejében történt módok szerint dúlnának az hadak szabadon; de az meddig én Debreczent értem, addig mindenütt való vásárok meglöttenek és oly nagy emberektől és oly nemes emberektől történtek az nagy dúlások, kin minden ember csudálkozhatik; szörnyű dolgok estek uram, melyet úgy hiszek, hogy meg fognak az uraimmal ország törvényével bántatni; csak az minemü articulust mostani congregatióban az felsőországbeli statusok végeznek is affélékről. Én az én hadaim felől felelek életemig, hogy nem hogy szent egyházat, de sem udvarházat, sem parasztházat sehul fel nem vertek és ételen kívül semmit el nem vöttenek; sőt nagy dolgot mondok, merem azt mondani, hogy Erdéltől fogva 32 öreg barmot az én hadam meg nem nyúzott; úgy hordoztam őket, hogy mindenütt összefogott kézzel imádják istent érettünk.” (SZÁDECZKY 1915, 3. lev. 8–9.) – Az ellenséges föld népeinek sorsát ugyanilyen felelősségteljes aggodalommal kísérte. „Lelke keserűségével kényszerüt nézni, hogy a szövetségében harcoló török csapatok milyen rettenetes dúlást vittek végbe Morvarországban, amit nem tudott megakadályozni, mert ha tiltotta őket a rablástól, égetéstől, azzal gyanúsították meg, hogy az ellenséggel ért egyet,” (SZÁDECZKY 1915, Századok 497.)
- 30 Uo. 496.
- 31 SZILÁGYI S. 1887, 268–269.
- 32 SZEKFŰ Gy. 1929, 231.
- 33 SZÁDECZKYnek téves az az állítása (Századok 1915, 496.), mintha Bethlen Fülekről Besztercebányára ment volna. Az okt. 3-án Besztercebányáról keltezett levelet, amire

- SZÁDECZKY hivatkozik, nem Bethlen Gábor írta, hanem emberei innen írták neki, érdeklődve, hogy hol keressék, ill. hogy merre, milyen útvonalon menjenek utána. (Vö. SZILÁGYI S. 1886, 424–426.; – Uő. 1887, 268–270.)
- 34 Datum castris ad possessionem Coar positis 4 mensis Octobris 1623. – Coar alkalmasint azzal a *Kovárral* (Kolári) azonos, amely az Ipoly jobb partján Balassagyarmattól pár kilométerre nyugatra fekszik. (Vö. FÉNYES E. 1851, 255.)
- 35 SZÁDECKY L. 1915, 496.
- 36 SZILÁGYI S. 1886, 425. – Bethlen még a hadjárat megindulása előtt táborába rendeli a szövetséges török hadakat; nevezetesen az egri pasát a szikszói, a boszniai basát pedig a rimaszombati táborba. Az utóbbi késése miatt mondhatott le talán Fülek ostromáról is. (Vö. SZILÁGYI Á. 1868, 399–400.)
- 37 Utolsó levelét Nagyszombatból dec. 15-én keltezi; dec 17-én Galgócról ír, dec. 28-án pedig már Besztercebányán van. (Vö. SZILÁGYI S. 1879, 398–399.; – Uő. 1886, 432.; – Uő. Tört. Tár 1879, 455.)
- 38 RÁTH K. 1863, 259–260.; – GYALÓKAY J. 1929, 317.
- 39 KEMÉNY J. 1959, 106.
- 40 Gáborjaházi (Zala m.) változat. (Ethn. 1905, 289.)
- 41 Mosdósi (Somogy m.) változat. (ORTUTAY Gy. 1968, 355–359.)
- 42 Vö. 4. sz. jegyz.
- 43 A nevet sajnos nem tudtam azonosítani. Több mint valószínű, hogy a név a *Fehér László* ballada hatása alatt keletkezett, és a töredékes utolsó versszakkal együtt később kapcsolódott a szerkezethez.
- 44 CSANÁDI-VARGYAS 1954, 217–218.
- 45 OklSz. 1902–1906, 630.; – MNySz I. 1890, 871.
- 46 A ballada szerint Rákóczi László sem a váradi vár kapujában esett el, mint ahogyan azt az egykorú történeti források állítják, hanem a törökök megfogták, megkötözték és állítólag csak később végezték ki. (Vö. THALY K. 1864, 171–181.; – GYALÓKAY J. 1913, 445–447.)
- 47 Kiad. THALY K. 1872, 251–253.
- 48 THALY K. 1864, 243.
- 49 A Képes Krónikában olvassuk (SRH I. 494.), hogy a merénylő Zách Felicián összevagdalt tetemének egyes részeit elrettentő például az ország különböző városaiba küldték szét. Hasonlóképpen még a XVII. század végén is Caraffa Eperjesen kivégzett áldozatainak testrészeit az ítélet értelmében a Sáros, Sebes, Lócse és a Kassa felé vezető utakra függesztették ki az arra járók megfélemlítésére és örök emlékeztetére. (K. PAPP M. II. 1863,

- 30., 41., 55.) – Népballadánk közül főleg a *Bethlen Anna*, a *Zsvány felesége* és a *Három árva* típus változatai őriznek hasonló elemet: pl. „Vegyétek ki szívem, májam, Takarjátok gyenge gyölcsba, Tegyétek bé zöld ládába, Vigyétek be Barassóba, *Tegyétek ki vaskapura*; Vegyen példát minden árva, Kinek nincsen édesanya”. CSANÁDI-VARGYAS 1954, 243.; – VARGYAS L. 1960, 184.)
- 50 Basa István, családjának rokoni kapcsolataiból ítélhetően is, előkelő nemes ember lehetett s nem akármiféle hajdú- vagy parasztkatona, aki ha elesett a csatában, hát nem sokat törődtek vele. Ha nem tudnánk, hogy a székelyek mennyire számon tartották a közülük nem természetes halállal meghaltak neveit, sőt ezekről egyesek registrumot is vezettek (*Mon. Hung. Hist.* 1863, 258–271.), a bevett szokás alapján akkor is feltételezhetnénk, hogy az ismertebb nemesi családok tagjait, ha csatában estek el, ismerőseik, hozzátartozóik illeendően eltemették. Maga KEMÉNY János írja, hogy öccsének, Boldizsárnak a holttestét, aki II. Rákóczi György lengyel hadjáratában Sambornál esett el (1657. febr. 16.), maga vitette haza Erdélybe; mostohabátyját, Kemény Pétert pedig, aki Bethlen Gábor hadjáratában Hainburgnál halt meg, Pozsonyba vitték és ott temették el. (KEMÉNY J. 1959, 76–77.; SZALÁRDI J. 1853, 299–300.) Az már a sors iróniája, hogy az ő holttestét a nagyszöllősi csatatéren nem keresték időben és nem is találták meg soha. (Vö. BETHLEN J. 1941, 288.)
- 51 ORTUTAY Gy. 1955, 239.
- 52 Az erdélyi haderő ennek elhárításában érdemileg nem vett ugyan részt, de az észak-erdélyi határvidék és a Felső-Tisza vidéke sokat szenvedett a lengyel hadak kegyetlenkedéseitől. (Vö. ENYEDI I. 1863, 237.; – SZALÁRDI J. 1853, 304–314.)
- 53 A katasztrófa hangulatát és a kétségbeesést megindítóan érzékelteti az a két jeremiádszerű ének, amit a Bocskor-kódexből THALY Kálmán tett közzé. (THALY K. 1871, 480–484.; vö. PETRITYVITY H. K. 1862, 42.)
- 54 Az ő nevéhez fűződik többek között a három félelmetes hírű haramiának, Bajusznak, Havrának és Jankónak az elfogása és Eperjesen történt elrettentő kivégeztetése is. (Vö. TURÓCZI Tr. J. 1956, 135–137.)
- 55 SZÁDECZKY L. Századok 1915, 363–364.
- 56 A gyilkos (sicarius, homicida) szónak egyértelmű a jelentése: védtelen emberre fegyverrel halálhozóan orvul támadó személyt jelent. (MNYÉS. II. 1106.; – MNYSz I. 1168–1169.) Hadakra, katonaságra a gyilkos szót jelzőként vagy igeként rendszerint csak akkor alkalmazták, ha védtelen polgári lakossággal kegyetlenkednek. (Vö. BETHLEN J. 1941, 221–228.)
- 57 „Basa Pistá”-ról újabban egy történelmi mondát is közöltek. (TÓTH J. 1964, 512–515.) A monda, mint ez a közleményből kitűnik, nem lehet régebb a XIX. század elejénél. Véleményünk szerint teljesen új keletű, mert láthatólag a „Basa Pista” ballada egyetlen ismert szövegének hatása alatt keletkezett, amit a Vas megyei Gasztonyban 1923 előtt így nem ismerhettek.

IRODALOM

ANGYAL DÁVID

1896 *Báthori Gábor uralkodása. Századok*, 23–46, 114–128.

BARTÓK–KODÁLY

1923 *Népdalok, Erdélyi magyarság*. Bp.

BETHLEN JÁNOS

1664 *Rerum Transylvanicarum Libro Quatuor...* Amstelaedami.(1941) *Kemény János fejedelemsége. (Rerum Transylvanicarum Libro Quatuor...*193–228.) Ford. Waczulik Margit. In: *Erdély öröksége*. V. Bp.

CSANÁDI-VARGYAS

1954 *Röpülj páva, röpjélj. Magyar népballadák és balladás dalok*. Bp.

DEÁK FARKAS

1876 *A széki merénylet, 1610*. Századok, 470–485.

ENYEDI ISTVÁN

1862 *Occasio suscepti itineris et belli Principis G. Rákóczi II. in Poloniam*. Kiad.

Mikó Imre. Erd. Tört. Adatok. 4, 219–316. Kolozsvár.

FÉNYES ELEK

1851 *Magyarország geográfiai szótára*. I–II. Pest.

GYALÓKAY JENŐ

1913 *Rákóczi László*. Hadtört. Közlm. 435–447.1929 *Bethlen Gábor mint hadvezér*. Hadtört. Közlm. 288–330, 417–463.

HIDVÉGI MIKÓ FERENC

1863 *Históriája a maga életében történt erdélyi dolgokról*. 1594–1613. Kiad.

Kazinczy Gábor. Magyar Tört. Emlékek II. Írók. Pest.

KÁLLAY FERENC

1829 *Históriai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben*. Nagy Enyed.

KEMÉNY JÁNOS

1856 *Kemény János erdélyi fejedelem Önéletírása*. Kiad. Szalay László. Pest.1959 *Kemény János Önéletírása és vál. levelei*. Válogatta, sajtó alá rendezte és a jegyz. írta V. Windisch Éva. Bp.

KIS BÁLINT

1892 *Erdély régi családai*. III. *A zabolai Basa család*. Turul. 130–133.

LAJTHA LÁSZLÓ

1928 *A „Basa Pista” népballada történeti háttere*. Zenei Szemle, 48.

LUKINICH IMRE

1912 *II. Rákóczi György 1657-iki lengyel hadjárata alkalmával tatár fogságba esett erdélyiek jegyzéke*. Genealógiai Füz. 93.*Mon. Hung. Hist.*1863 *Monumenta Hungariae Historica. Magyar Tört. Emlékek. II. oszt. Írók*. VII. k. Kiad. Kazinczy Gábor. Pest. – (*Egy adalék a magyar arisztokratia történelméhez Erdélyben*. 258–271.)

NAGY IVÁN

1857 Magyarország családai. II. Pest.

ORTUTAY GYULA

1948 *Székely népballadák*. 3. bőv. Kiad. Bp.

1955 *Magyar népköltészet*. II. k. Népballadák. Bp.

1968 *Magyar népballadák*. Szerk. és bev. – Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Kriza Ildikó Bp.

K. PAPP MIKLÓS

1863 Caraffa és az eperjesi vértörvényszék. I–II. Pest.

PETRITYVITY HORVÁTH KOZMA

1862 Petrityvity H. K. Önéletírása. Kiad. Dániel G. – Thaly K.: Történelmi kalászok. Pest.

RÁTH KÁROLY

1863 *Bethlen Gábor 1619–1621-dik évi tábor-szállásai*. Győri Tört. És Rég. Füz. 255–269.

RHÉDEY LÁSZLÓ GRÓF

1855 *Rhédey L. gr. Naplója*. Kiad. Vass József M. Tört. Tár. 213–234.

SÁNDOR IMRE

1906 *A zabolai Basa család*. Genealógiai Füz. 14–18. máj. 19.

SCHRAM FERENC

1955 *Magyar népballadák*. Bp.

SRH.

1937–38 *Scriptores rerum hungaricarum*. I–II. Szerk. Szentpétery I. Bp.

SEPSI LACZKÓ MÁTÉ

1858 *Sepsi L. M. Krónikája*, 1521–1624. Kiad. Mikó Imre. Erd. Tört. Adatok. III. Kolozsvár.

SZABOLCSI BENCE

1931 *A XVI. századi magyar históriás énekek és zenéjük*. ItK. 285–302, 423–444.

SZÁDECZKY LAJOS

1915 *Bethlen Gábor levelei Illésházy Gáspárhoz*, 1619–1629. Magyar Tört. Tár. XXVII. Bp.

1915 *Bethlen Gábor és Trencsén vármegye*. Századok, 353–370, 479–514.

SZALÁRDI JÁNOS

1853 *Siralmas magyar krónika*. Kiad. Kemény Zsigmond. Pest.

SZEKFŰ GYULA

1929 *Bethlen Gábor* Bp.

SZILÁDY ÁRON

1868 *Török-magyar kori államokmánytár*. (Kiad. – –) Bp.

SZILÁGYI SÁNDOR

1867 *Báthori Gábor fejedelem*. Pest.

1879 *Bethlen Gábor politikai levelei*. (Kiad. – –) Bp.

1879 *Bethlen Gábor uralkodása történetéhez*. Tört. Tár. 219–261, 429–465, 742–786.

1880 *Erdélyi országgyűlési emlékek*. (Kiad. –) VI. Bp.

1886 *Levelek és acták Bethlen Gábor uralkodása történetéhez.* (Kiad. –) Tört. Tár, 1–57, 209–249, 401–446, 609–678,

1887 *Bethlen Gábor fejedelem levelezése.* (Kiad. –) Bp.

THALY KÁLMÁN

1864 *Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok.* I. Pest.

1871 *Ismeretlen históriás énekek a XVI–XVII. századból.* VI. közlm. Századok, 479–491.

1872 *Adalékok a Thököly és Rákóczi kor irodalomtörténetéhez.* II. Pest.

TÓTH JÓZSEF

1964 *Basa Pista (történelmi monda).* Vasi Szemle, 512–515.

VARGYAS LAJOS

1960 *Kutatások a népballada középkori történetében. I. Francia eredetű réteg balladáinkban.* Ethn. 165–265.